

ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII–XIX СТОЛІТЬ

У статті розглядається історичний аспект проблеми формування естетичної компетентності молоді; розкрито провідні ідеї, методи та засоби формування естетичних знань молоді.

Ключові слова: естетична компетентність, естетична культура особистості, виховання, мистецтво, культура.

Л. Глазунова. Идеи формирования эстетической компетентности молодежи в отечественной научной мысли второй половины XVIII–XIX веков. В статье рассматривается исторический аспект проблемы формирования эстетической компетентности молодежи. Раскрыты ведущие идеи, методы и средства формирования эстетических знаний молодежи.

Ключевые слова: эстетическая компетентность, эстетическая культура личности, воспитание, искусство, культура.

L. Glazunova. Idea's aesthetic competence of youth in domestic scientific thought second half of XVIII–XIX centuries. The article focuses on proving of forming aesthetical competence of young people. Main ideas, methods and facilities referred to aesthetical knowledge of the young people are discovered here.

Key words: aesthetical competence, aesthetical culture of a personality, education, art, culture.

Мета: здійснення системного аналізу вітчизняної наукової літератури (другої половини XVIII–XIX ст.) щодо ідей формування естетичної компетентності особистості; вивчення засобів, методів, прийомів.

На кожному етапі розвитку суспільства проблема формування естетичної компетентності особистості була актуальною. Перші ознаки формування естетичної компетентності людини спостерігаються ще за період Київської Русі. У наступні століття цей аспект розвитку людини набуває все більшого поширення і значущості. Не обійшли увагою поставлене питання й вітчизняні мислителі.

Так, у другій половині XVIII–XIX ст. з'явилась ціла плеяда великих, відомих і значних філософів, духовних та культурних діячів, просвітителів, педагогів. Саме тоді відбулось формування української нації та модерної педагогічної думки. Отже, розглянемо доробок вітчизняних дослідників у даному напрямі.

Значний інтерес викликають естетичні погляди Т. Шевченка, котрий вивчав питання специфіки прекрасного, психології творчого процесу, соціальної значущості мистецтва тощо. У своїх творах та малюнках він надавав естетичної досконалості українській природі, побуту, звичаям, одягу. Автор "Букваря Южноруського", що став основним підручником для недільних шкіл. Замість релігійних текстів Тарас Шевченко використовував народні думи, прислів'я та приказки повчального характеру [1, 171], які, на його думку, мали більший вплив на формування естетичної компетентності молоді. На думку дослідника, людина повинна мати добре розвинені естетичні смаки, бути обізнаною з високохудожніми літературними творами, добре орієнтуватися в образотворчому мистецтві. Не зайвим є вміння малювати, гарно співати, грати на музичних інструментах.

Тарас Григорович писав, що необхідно формувати естетичну компетентність

життя малюка формує його естетичні смаки та вподобання. Навідавшись в інститут шляхетних дівчат у Нижньому Новгороді, обурений побаченим, він пише: "Дівчина перетворилась на іграшку, для якої дзеркало стало єдиним супутником життя", "чисто, гладко, як у першому ліпшому манежі. Де ж естетичне виховання жінки? А воно для неї, як освіжуюче дихання повітря, необхідне" [3, 182].

Видатний етнограф, історик, педагог М. Костомаров об'єктом свого дослідження обрав фольклор, звичаї та обряди українців. Він вважав, що великий вплив на формування естетичної компетентності мають народні пісні, думи, казки, легенди, перекази, прислів'я, приказки, звичаї та обряди [2, 181].

Любов до українського фольклору педагог передавав і своїм учням. "Я наказав своїм ученикам, – писав він в одному з листів, – привезти мне песен". Діти під час канікул активно записували для нього зразки усної народної творчості і привозили їх велику кількість. Таким чином він не тільки відкрив їм цікавий світ українського фольклору, але й за допомогою краси та емоційності пісні підвищував рівень їх естетичної компетентності [4, 79].

Композитор, освітній та громадський діяч, педагог М. Леонтович вважав, що головну роль у формуванні естетичної компетентності молоді відіграє музика. Він створив підручник з нотної грамоти для шкіл, який містив хрестоматійний виклад пісень-ілюстрацій і нотних вправ, деякий практичний та теоретичний матеріал для початкового навчання дітей. Великого значення для виховання естетично досвідчених учнів М. Леонтович

надавав засобом хорового співу [9, 549]. До народної пісні ставився як до надзвичайно важливого матеріалу навчання музики, а тому зосередив свої зусилля на збиранні та обробці фольклору для потреб шкільного уроку. Методичне навантаження пісенного матеріалу, за М. Леонтовичем, полягало не лише в розвитку слуху, навичок інтонування, засвоєнні теоретичних знань з музичної грамоти, а й виступало джерелом виховання естетичного смаку, формування естетичної компетентності, почуття прекрасного. Він сам збирав пісенний репертуар і підпорядковував його навчально-виховним потребам [9, 550].

Цікавими, на нашу думку, є ідеї стосовно формування естетичної компетентності молоді українського композитора, культурно-освітнього діяча, педагога К. Стеценка. Педагог підготував посібник "Початковий курс навчання дітей нотного співу", де реалізував свій погляд на їх музичне виховання як на важливу складову процесу формування естетичної компетентності. Метою навчання музики він вважав "художній момент співів, коли починаються співи, як мистецтво, що більш за все приваблює дітей" [8, 30].

На думку педагога, співи сприяють естетичному, розумовому, психічному та фізичному розвитку дітей, вони також є важливим засобом патріотичного виховання. Його "Шкільні співаники" базувалися на фольклорі і склалися за принципом наступності – від простішого до складнішого [9, 562].

Високо цінуючи виховне навантаження народної пісні, К. Стеценко розглядав її як "могутній чинник для розвитку почуття єдності, згуртованості і солідарності суспільної" [8, 2]. Він писав: "З великої скарбниці української народної творчості необхідно черпати все, що могло б зародити в чистій душі дитини ті найвищі ідеї, втілення яких в життя принесло б народу і батьківщині щастя. І на цих перлинах народної творчості, на його думках і піснях учителі повинні перш за все виховувати себе; збірки народної творчості повинні бути у них під руками, щоб на їх одвічній красі будувати виховання" [8, 3–4].

Як вважав А. Прокопович-Антонський, вивчення наук сприяє розвитку розумових здібностей, а опанування мистецтва забезпечує формування естетичної компетентності, розвиток естетичних почуттів і духовних якостей. Для всебічного розвитку особистості, на думку просвітителя, необхідним є ознайомлення з основами різноманітних ремесел,

адже в житті "виникають обставини, де не стільки науки, скільки праця й механічні роботи потрібні" [9, 240], тому на уроках праці учні власноруч виготовляли поробки, якими прикрашали класні кімнати. Педагог наполягав, щоб відновлювати народні традиції та ремесла, оскільки вони є одним із засобів формування естетичної компетентності особистості. Він вважав, що перевагу в навчанні слід надавати вивченню рідної мови. Уміння чітко, обґрунтовано й виразно висловлюватися підвищує рівень естетичної компетентності, адже знати рідну мову "ґрунтовно, знати з усіма тонкостями, відчувати всю її силу, красу, важливість, вміти розмовляти й писати нею красиво й емоційно" [9, 240].

Проблему формування естетичної компетентності на засадах народознавства досліджував К. Ушинський. Великого значення він надавав формуванню естетичної компетентності, основними засобами якого вважав природу, працю, мистецтво. У навчальні плани народних шкіл педагог увів предмети естетичного циклу: малювання, музику і співи. Розуміючи велику роль учителя в естетичному вихованні та формуванні естетичної компетентності учня, Костянтин Дмитрович ставив питання про необхідність художньої освіти учителів та вихователів [2, 195].

К. Ушинський вважав, що "виховання повинно бути духовно-естетичним, ідеальним", "все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя. Вчитель має бути високоморальною, освіченою, духовно багатою особистістю" [10, 198]. Метою формування естетичної культури є розвиток у кожній людині її пізнавально-творчого потенціалу, допомога у відкритті самої себе, розкритті творчого потенціалу та задатків [7, 51].

Педагог зазначав, що краса вчинків людини визначається високими внутрішніми стимулами, передає їй моральну сутність. В основі усіх моральних та естетичних прагнень лежить прагнення досконалості. К. Ушинський зауважував, що в школі необхідно використовувати всі можливості засобів і методів формування естетичної компетентності, оскільки їх вплив буде ефективнішим лише тоді, коли торкатиметься не тільки розуму, але й почуття дитини [7, 52]. На думку дослідника гармонійно розвинутої особистості – це людина з тонким художнім смаком і глибоко розвинутою емоційною сферою. Така особа знаходить прекрасне в літературних творах, мистецтві, людях, розуміє і шанує

добре, засуджує зло. Особливе місце К. Ушинський відводив різноманітним жанрам усної народної творчості (казки, пісні, прислів'я, приказки), які розвивають літературно-творчі здібності дітей, "відбивають народне життя з усіма мальовничими особливостями" [10, 49–50].

На думку Ушинського К. Д., рідна мова – невичерпне джерело виховання гармонійно розвинутої особистості, формування в кожній людині естетичних засад. Вона є "найбільшим народним наставником", дитина, вивчаючи рідну мову, "п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова, яке пояснює їй природу, ознайомлює її з характером людей, з суспільством, з його історією, воно вводить її в народні вірування, в народну поезію" [10, 53].

Великий внесок у розвиток педагогічної думки в Україні зробив О. Духнович, котрий обґрунтував важливі дидактичні положення у своїй праці "Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских". У процесі формування естетичної свідомості неабиякого значення надавав наочності в навчанні, радив використовувати різні натуральні речі, картини, малюнки тощо. Він наполягав на тому, щоб викладання у школах Закарпаття провадилося рідною мовою, щоб там було створено систему виховання відповідно до історичних та національних традицій народу [3, 185–186].

Основним засобом формування естетичних поглядів особистості О. Духнович вважав народнопісенну творчість. Він виступав з новою в той час ідеєю: запровадити у школі уроки співу, рекомендував поєднувати естетичне і фізичне виховання, пропонуючи усіх учнів, особливо дівчаток, залучати до вирощування квітів, виходячи з того, що це облагороджує почуття. Радив проводити в школах заняття з художнього читання, а також з малярства, різьбярства, вишивання [9, 270]. За словами О. Духновича, педагогіка – мистецтво мистецтв, а вчитель – найбільший художник, бо він "не річ, а людину і людство будує". Педагог мусить постійно самовдосконалюватись. Його культурно-освітня діяльність не може обмежуватись рамками однієї школи, а має поширюватись і на тих, хто поза нею [9, 271].

Олександр Васильович вів велику культурно-освітню, педагогічну, літературну й видавничу роботу: цікавився станом та розвитком народної освіти, писав і видавав шкільні підручники, художні твори, випускав у світ літературні

альманахи, народні календарі, виготовив експонати для майбутнього народного музею [9, 273].

Учений, історик, етнограф, просвіти-тель, педагог М. Максимович зробив першу спробу систематизувати та вивчити український фольклор, і насамперед пісні. На його думку, саме за допомогою пісні відбувається формування естетичної компетентності людини, бо в "українських піснях звучить душа народу" [9, 279].

Просвіти-тель надавав перевагу пісні перед усіма іншими джерелами усної народної творчості, бо вона супроводжує людину із самого народження і до останнього дня, вона зрозуміла та душевна, у ній відображені історія народу, багатівкова мудрість, традиції, звичаї, обряди [10, 279].

Видатний російський письменник Л. Толстой також не залишив поза увагою питання формування естетичних поглядів особистості. Викладаючи у Яснополянській школі, педагог високо оцінював роль наочності в навчанні. Він вважав, що картини і книжки, казки й пісні, музеї та екскурсії підвищують рівень естетичної компетентності людини [2, 204].

Л. Толстой виховував у дітей любов до всього прекрасного, розвивав у них уяву, прилучав до спостережливості в природі й у житті людей. У школі проводили уроки співів, існував дитячий хор. У своїх творах письменник показав вплив музики на людину, глибоко відтворив переживання, які вона викликає [3, 225].

С. Миропольський був усебічно обдарованою людиною. Водночас із педагогічною діяльністю захоплювався природничими науками, любив і розумів музику, сам добре грав на скрипці. У Харківській недільній школі створив духовий оркестр, написав чимало науково-методичних статей з проблеми формування естетичної компетентності особистості, зокрема стосовно музичної освіти народу. Як людина глибоко релігійна, радив ширше використовувати естетику православної церкви та церковної служби. На його думку, учитель повинен стежити за тим, щоб діти якомога частіше відвідували церкву, насолоджувались її неземною красою [9, 415]. Великого значення надавав залученню дітей до церковного співу та церковного читання, які "формують смак та привчають до кращого проведення дозвілля" [6, 115].

І. Франко вважав, що родина, побут, житло, одяг, народне образотворче мистецтво, вірування, традиції, народний театр тощо мали великий вплив на формування естетичної компетентності дитини. Він був автором багатьох дитячих оповідань про дітей і школу ("Малий Мирон", "Грицева наука", "Борис Граб" та ін.) та казок ("Коли ще звірі говорили", "Лис Микита", "Лисова пригода" та ін.), наповнених естетично-моральним змістом [9, 493].

Іван Франко писав, що у процесі формування естетичної компетентності особистості мають прищеплюватись художні смаки і почуття прекрасного, виявляти та розвивати творчі здібності. Головне місце у такому процесі, як вважав І. Франко, посідає література, що вчить розрізняти добро і зло, впливає на розум, переконання й почуття.

І. Стешенко мав свої погляди щодо формування естетичної компетентності учнів. На його думку, організаційно-методичні підвалини школи мають бути зорієнтовані на національну творчість (словесну, музичну, мистецьку і т. п.), краєзнавчий матеріал (широке ознайомлення з рідним краєм та його історією) [10, 498]. Основна діяльність Стешенка І. М. з розбудови національної школи розгорнулася, коли він обіймав посаду Генерального секретаря народної освіти. Перед початком 1917–1918 навчального року всі загальноосвітні заклади України отримали підписаний ним циркулярний лист, у якому зазначалось, які дії мали здійснити вчителі з метою формування естетичної компетентності учнів та наближення навчально-виховного процесу до народних традицій навчання і виховання. У документі було чітко прописано: "1. В усіх школах повинні вивчатися предмети українознавства, що викладаються українською мовою; 2. Паралельно мають організуватись гуртки для позакласного вивчення літератури та історії України, створюватись бібліотеки української літератури; 3. Враховуючи вплив театру на свідомість юнацтва, необхідно регулярно влаштовувати українські спектаклі в школах, залучаючи до участі в них учнів. Треба також проводити літературно-музичні вечори, присвячені українським письменникам; 4. Необхідно організувати національні учнівські спілки; 5. Регулярно проводити подорожі та екскурсії по місцях, пов'язаних з історією України..." [5, 13–14].

Вивчення педагогічного доробку, створеного вченими, дозволило зробити висновок про те, що естетичне виховання та формування естетичної компетентності молодого людини є необхідною складовою навчально-виховного процесу. Кожен із дослідників, педагогів пропонував свій шлях вирішення даної проблеми. Це питання було й залишається актуальним і в наш час. Інтерес до нього зумовлений бажанням вивчити умови, методи та засоби, за яких процес формування естетичної компетентності особистості буде найефективнішим. У цьому і вбачаємо перспективи подальшої роботи. Вітчизняними дослідниками пропонувалось чимало напрямів підвищення рівня естетичної компетентності, культурного та духовного збагачення людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Артемюва Л. В.* Історія педагогіки України : [підручник] / Артемюва Л. В. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Історія педагогіки / [за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк]. – Житомир : ЖДПУ, 1999. – 336 с.
3. Історія педагогіки / [за ред. М. С. Грищенка]. – К. : Вища школа, 1973. – 448 с.
4. *Костомаров М.* Автобіографія / М. Костомаров // Дніпро. – 1989. – № 6. – С. 79.
5. *Лиханова І.* Народна освіта 1917–1920 років / І. Лиханова, С. Скидан // Український педагог Іван Тешенко : [посіб. для вузів]. – К. : Вища школа, 1994. – С. 13–14.
6. *Миропольський С. И.* Дидактические очерки: Ученик и воспитывающее обучение в родной школе / Миропольский С. И. – СПб. – 1890. – 115 с.
7. *Мосіяшенко В.* Естетичне виховання – складова педагогічної системи К. Д. Ушинського / В. Мосіяшенко // Шлях освіти. – 2003. – № 2. – С. 51–54.
8. *Стешенко К.* Українська пісня в народній школі / К. Стешенко. – Вінниця. – 1917. – С. 2–35.
9. Українська педагогічна думка в персоналіях : у 2 кн. / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с.
10. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – 435 с.

Стаття надійшла 08.10.2012 р.